

EL FUNCIONAMENT DEL *PUTTING-OUT* AL SI D'UNA ECONOMIA SENYORIAL *

per TERESA CARNERO I JORDI PALAFOX

Si acceptem que la història és una successió de sistemes de classe, on la transformació dels modes de producció, lligat al traspàs de poder d'una classe a una altra, apareix com a mecanisme crucial de l'evolució històrica, i que aquesta transformació no s'esdevé de cop, sinó gradualment, mitjançant canvis qualitius successius, llavors adquireixen una importància primordial, no solament els grans canvis, ans també els passos intermedis que els fan possibles.

Així, creiem que pot ésser molt útil per a l'estudi de la industrialització de considerar el paper acomplert pel *putting-out system*, que podem definir com el sistema de producció que té per característica l'aprofitament del treball rural per a la producció de béns industrials, de forma que s'estableix una relació de supeditació entre aquest treball i un comerciant que actua com a empresari. Tal supeditació pot ésser establerta de formes diferents, ja que el comerciant a vegades s'encarrega únicament de comercialitzar la producció, però també és possible que, a més d'això, proveeixi els treballadors rurals, directament o bé mitjançant bestretes monetàries, de la primera matèria necessària o, fins i tot, que els faciliti les màquines adequades a la realització del propi treball, sia venent-los-les, sia posant-les a lloguer.¹ La importància d'aquest sistema prové del fet que les conseqüències derivades del seu naixement i posterior desenrotllament assentaren les bases per a l'aparició i consolida-

* Volem agrair a Josep Fontana i a Màrius Garcia Bonafè els importants suggeriments i crítiques que han fet a aquest escrit.

1. Per integrar-lo millor a la nostra anàlisi l'hem definit subratllant la relació de dependència que s'estableix. La definició es basa en les donades per LANDES a la "Introducción" a *Estudios sobre el nacimiento y desarrollo del capitalismo*, Madrid, Ayuso, 1971, p. 22, i A. KLEMA, "The Domestic Industry and the Putting-out System (Verlags-system) in the Period of Transition from Feudalism to Capitalism", *Second International Conference of Economic History*, Aix-en-Provence, 1962, París, Mouton & Co., 1965, vol. II, p. 478.

ció del capitalisme industrial.² El *putting-out* es configura com el sistema de trànsit cap a la indústria fabril, per tal com amb ell s'inicia la separació entre capital i treball, i comença el procés de divisió i especialització d'aquest darrer, alhora que s'estableixen noves normes de disciplina laboral al marge de les antigues organitzacions econòmiques (gremis i companyies comercials). A més a més, pels seus efectes damunt la distribució, possibilita una expansió de la producció sense que hi hagi un estrangulament al mercat.

El seu desenrotllament, com ha mostrat Kellenbenz, va anar lligat fins al segle XVIII a l'activitat dels grans comerciants, encara que "hi hagué també una capa creixent d'empresaris que provenien de l'artesanat, de la producció tèxtil, de la metallúrgia i de noves branques com la impremta i la indústria paperera"³ i descansava, sobretot a partir de mitjan segle XVII, en la dicotomia regional que s'havia anat establint entre unes zones més avançades agrícolament i aquelles altres en les quals, per llurs característiques naturals adverses, el grau de desenrotllament assolit per l'agricultura havia estat comparativament molt menor. Això s'esdevingué sobretot als Estats Units, al Japó, a determinades àrees d'Anglaterra i en altres països de l'Europa occidental, que posteriorment es configurarien com els nuclis més desenrotllats industrialment.

D'aquesta manera, mentre les zones més pròsperes agrícolament "se iban especializando en la generación de excedentes agrícolas para venderlos en el mercado", les menys pròsperes "vieron una intensa industrialización a tiempo parcial".⁴ Així, la doble especialització agrícola i industrial que havia tingut la base en aquesta dicotomia regional possibilitava l'articulació del mercat.

Per altra part, en alguns districtes d'aquests països els teixidors pas-

2. Considerant l'extensa bibliografia que hi ha sobre el *putting-out*, assenyalem només aquells escrits que, al nostre parer, són més importants: M. DOBB, *Estudios sobre el desarrollo del capitalismo*, Buenos Aires, Siglo XXI, 1971; J. THIRSK, "Industries in the Countryside", a F. J. FISHER, ed., *Essays in Economic and Social History of Tudor and Stuart England*, Londres, C.U.P., 1961; E. L. JONES, "Los orígenes agrícolas de la industria", *Agricultura y desarrollo del capitalismo*, Madrid, Comunicación, 1974; N. B. HARTE i K. G. PONTING, eds., *Textile History and Economic History*, Manchester, M.U.P., 1973; A. KLEMA, *The Role of Rural Domestic Industry in Bohemia in the Eighteenth Century*, a "The Economic History Review", XXVIII (febrer de 1974); G. D. CHAMBERS, "The Rural Domestic Industries during the Period of Transition to the Factory System, with Special Reference to the Midland Countries of England", i H. OTSUKA, "The Market Structure of Rural Industry in the Early Stages of the Development of Modern Capitalism", totes dues comunicacions presentades a *Second International Conference of Economic History, Aix-en-Provence*, 1962, París, Mouton & Co., 1965, vol. II; H. KELLENBENZ, "Rural Industries in the West from the End of the Middle Ages to the Eighteenth Century", a P. EARLE, ed., *Essays in European Economic History*, Oxford, O.U.P., 1974. A Espanya només coneixem l'estudi de R. ARACIL i M. GARCIA BONAFÉ, *Els inicis de la industrialització a Alcoi*, publicat a "Recerques", núm. 3, i llur llibre *Industrialització al País Valencià (El cas d'Alcoi)*, València, Tres i Quatre, 1974.

3. H. KELLENBENZ, "Marchands capitalistes et classes sociales", a *Fourth International Conference of Economic History. Bloomington*, 1968, París-La Haia, Mouton, 1973, p. 51.

4. E. L. JONES, "Los orígenes...", p. 322.

saren a *putters-out* (patrons a domicili) i posteriorment a fabricants, per la qual cosa, al començament de la revolució industrial, molts dels nous fabricants eren aquells que s'havien iniciat en la indústria rural com a simples teixidors.⁵ Aquest procés, desenrotllat a Anglaterra sobretot al West Riding, explica per què aquesta zona esdevingué el principal centre productor de peces de llana, desbancant el West Country i East Anglia, on el *putting-out* romania lligat als comerciants londinencs i era controlat per ells;⁶ això torna a posar de relleu la importància del que assenyala Marx respecte a les dues vies de trànsit al capitalisme⁷ i que tan escàs interès sembla haver suscitat en la historiografia espanyola.⁸

En aconseguir aquest sistema, que es basava en un predomini quasi absolut del capital circulant, un grau elevat de desenrotllament, la seva estreta base tècnica es féu incompatible amb les necessitats d'una producció en augment. El sistema fabril va aparèixer, doncs, quan els costos de funcionament del *putting-out* van superar el capital fix necessari per a l'aparició de la fàbrica i quan es pogué advertir que els mètodes de treball intensiu impedièren d'aconseguir la taxa de benefici màxima. Tan sols en aquelles indústries que funcionen amb costos creixents i que estan lligades a la moda, la producció descentralitzada ha continuat existint fins avui.

L'objectiu d'aquest estudi és de plantejar la hipòtesi que el desenrotllament del *putting-out* existent al nord del País Valencià a finals del segle XVIII va ésser obstaculitzat, i fins impossibilitat, pel fort pes del règim senyorial encara vigent durant aquests anys. La hipòtesi està relacionada, per tant, amb el plantejament de Garcia Bonafè, que diu que "el fracaso de la industrialización valenciana no hay que buscarlo en el siglo XIX, sino en la propia estructura del XVIII, e incluso antes".⁹ Ens centrarem concretament en els obstacles que planteja el règim senyorial a la producció, deixant de banda qüestions no menys importants com, per exemple, l'extensió del mercat, la incidència de les corporacions gremials o l'estructura de la comercialització.

Així, tractarem en primer lloc de resumir quin era l'estat de l'agricultura valenciana, tal com es desprèn de l'obra de Cavanilles,¹⁰ integrant-

5. M. DOBB, *La transición del feudalismo al capitalismo*, Madrid, Ciencia Nueva, 1968, pp. 61 ss. També es poden veure els seus *Estudios...*, cap. IV.

6. R. G. WILSON, "The Supremacy of the Yorkshire Cloth Industry in the Eighteenth Century", *Textile history...*, pp. 225-246.

7. C. MARX, *El Capital*, L'Havana, Venceremos, 1965, vol. III, cap. XX.

8. Hi ha insistit E. LLUCH. Vegi's *El pensament econòmic a Catalunya, (1760-1840)*, Barcelona, Edicions 62, 1973, principalment la "Conclusió: algunes reflexions teórico-històriques".

9. M. GARCIA BONAFÈ, *El marco histórico de la industrialización valenciana*, a "Información Comercial Española", núm. 485, p. 137.

10. J. A. CAVANILLES, *Observaciones sobre la historia natural, geografía, agricultura, población y frutos del Reyno de Valencia*, Madrid, 1795-1797, reeditat a València, Albatros, 1972.

lo en un esquema general de reproducció. Analitzarem després quin paper acompleix el *putting-out* en aquestes condicions, assenyalant els obstacles que s'oposen a la seva consolidació i remarcant les diferències de funcionament amb què es donà en altres països. Des de bon començament volem subratllar que, com és evident, aquesta comparació es refereix únicament al funcionament econòmic d'aquesta activitat, i no a aspectes quantitius o temporals. Finalment, plantejarem la possibilitat que la nostra hipòtesi sigui generalitzable a una gran part de l'Estat espanyol.

L'agricultura del País Valencià es basava, atès el seu nivell tècnic pràcticament constant, en dos pilars fonamentals: la necessitat de braços abundants i de regatge suficient. Podem assenyalar, també, en segon terme, la importància de l'adobament. Si bé podem considerar els dos primers factors com els trets definitoris de tot el camp valencià, no és possible oblidar el contrast existent entre les zones d'horta, localitzades principalment a la franja costanera, on la millor qualitat de la terra, unida a la presència d'aquests factors bàsics, explica el major nivell de producció que havia estat aconseguit, i les zones interiors, on la pobresa era la tònica general. Aquest contrast no invalida, tanmateix, la conclusió a què hem arribat: que es tracta d'una agricultura bàsicament de subsistència, destinada a l'autoconsum, en la qual la comercialització d'excedents era escassa o pràcticament inexistent —llevat d'alguns productes com la seda, el vi o la barrella— i on el mitjà majoritàriament usat per augmentar la producció era l'extensió de la superfície cultivada. En el manteniment d'aquesta situació jugava un paper determinant el fort règim senyorial existent.¹¹ Podem veure clarament la seva incidència si partim de la consideració de l'activitat econòmica com un procés cíclic i sintetitzem el funcionament del sistema amb un esquema de reproducció com el següent: ¹²

$$RN_0 + MP_0 + FT \longrightarrow RN_1 + MP_1 + Mc + E$$

on

RN = recursos naturals

MP = mitjans de producció

11. A part de les nombroses al·lusions de Cavanilles en aquest sentit, es pot consultar M. ARDIT, *Els valencians de les Corts de Cadis*, Barcelona, Dalmau, 1968; M. ARDIT i A. CUCÓ, *Aportación al estudio de la reacción señorial en el País Valenciano a finales del siglo XVIII*, a "Saitabi", XXI (1971), pp. 121-138; A. DOMÍNGUEZ ORTIZ, "El ocaso del régimen señorial español en la España del siglo XVIII", *Hechos y figuras del siglo XVIII español*, Madrid, Siglo XXI, 1973, pp. 1-62.

12. Aquesta anàlisi es basa en la lectura del llibre de P. SRAFFA, *Producción de mercancías por medio de mercancías*, Vilassar de Mar, Oikos-Tau, 1966, i de forma més directa en l'article, al qual pertany aquest esquema, *Història i teoria econòmica*, publicat a "Recerques", núm. 4, pp. 93-113, d'A. BARCELÓ, a qui volem agrair les crítiques que feu a un treball que, en part, era un esbós d'aquest. Allí es pot veure una detallada argumentació de la validesa d'aquests esquemes.

FT = força de treball

Mc = mitjans de consum per a la força de treball

E = excedent

Tenint en compte les característiques concretes del sistema que estem considerant, sistema bàsicament agrari i amb presència rellevant del poder senyorial, podem adaptar-lo de forma que ens quedi

$$\hat{r}RN_0 + MP_0 + FT \longrightarrow RN_1 + 0 \quad \begin{array}{l} 0 = \text{output total, és a dir} \\ 0 = MP_1 + Mc + E \end{array}$$

on \hat{r} apareix representant la part del producte social que els posseïdors de la terra reben a través dels seus drets,¹³ i on en el segon membre apareixen globalitzats tots els seus components a excepció de la terra. Hem preferit aquesta agregació, pel fet que els RN , en el cas que analitzem, tenien el poder suficient per detreure llur part (\hat{r}) independentment de l'amplitud de l'*output*, sense que els afectés el fet, dintre certs límits, que la part restant fos suficient per mantenir el sistema almenys en una situació de suma igual a zero.¹⁴ La qüestió, com podem deduir de l'esquema utilitzat, és bàsicament una qüestió centrada en la producció. Ara bé, si el que ens interessa és el procés de transformació de les característiques del sistema, és a dir, la seva industrialització, la qüestió apareix íntimament lligada a la distribució del producte social, ja que les possibilitats que es doni una expansió diversificada de la producció estan molt relacionades amb l'existència d'una distribució adequada que asseguri als productors una part important de l'*output*.

La detracció feta pels senyors d'una part de l'*output* en forma de renda agrària que destinessin a un consum improductiu extern, obstaculitza la possibilitat de passar d'un sistema de reproducció simple a un de reproducció ampliada, ja que dificulta el procés de formació de capital en impedir tota articulació del mercat que afavoreixi aquest procés. La importància amb què apareix el procés de formació de capital no ha de portar a confondre aquest, que va lligat a la producció, amb la simple acumulació de riquesa. El mateix podem dir en relació amb el mercat.

13. Per simplificar l'anàlisi hem representat per \hat{r} la detracció total dels senyors, inovent-la al membre esquerre, cosa que pot fer-la aparèixer amb certa similitud a l'arrendament. El desglossament de les diferents formes de detracció del producte pels senyors, no presenta cap problema. El delme, per exemple, apareixeria representat com $(1 - b)$ — amb $0 < b < 1$ — al costat dret multiplicant l'*output* total, de manera que l'esquema quedaria:

$$\hat{r}RN_0 + MP_0 + FT \longrightarrow RN_1 + (MP_1 + Mc + E)(1 - b)$$

representant (r) l'arrendament i essent, per tant, distint de \hat{r} .

14. Per definir els conceptes de suma menor, igual i major que zero, podem usar l'exemple que proposa Barceló, imaginant un aparell transformador pel qual entra i després surt un cabal de béns materials. Si el que entra és major que el que surt, el sistema és de suma menor que zero, si és igual, de suma igual a zero, i si és menor, de suma major que zero (*Història...*, p. 95).

El fet que la transició al capitalisme aparegui com el pas d'una economia autosuficient a una altra orientada a l'intercanvi, que es produeix òbviament a través del mercat, no pot obscurir el fet bàsic que són les transformacions qualitatives en la producció. Com assenyala clarament Marx, "las proporciones en que la producción entra en el comercio [...] dependen del modo de producción".¹⁵

A això pot afegir-se que, a causa del caràcter predominantment agrari del sistema, l'*output* pugui sofrir oscil·lacions significatives i importants d'un cicle a altre que contribueixen a agreujar la situació.¹⁶ Com hem assenyalat, la detracció d'una part considerable del producte per a ús extern dificulta l'articulació del mercat en la mesura en què impossibilita un augment de la part que en reben els camperols, que faria possible sostenir una demanda de productes no agraris i permetria la diversificació de la producció. És a dir, que a la disminució de l'excedent comercialitzable s'uneix el fet que si aquest augmenta en una línia productiva, en la indústria tèxtil per exemple, difícilment podrà ésser absorbit per les altres: "existirá entonces para todas las formas de empresa capitalista una marcada tendencia a ajustarse a vivir entre lo que Marx llamó los poros de la sociedad capitalista".¹⁷ S'afegeixen a això els obstacles que pot haver-hi en la comercialització.

El funcionament possible en aquesta situació creiem que només pot ésser allò que Jones i Woolf anomenen una "expansió estàtica",¹⁸ on els augments de producció són neutralitzats per l'increment de població. Tant la introducció de millores sanitàries com l'existència de terres sense conrear contribueixen a mantenir aquesta situació.¹⁹

Com podem deduir del que portem escrit, el nivell al qual s'estableix el sistema depèn bàsicament d'una relació entre tres factors: població,

15. C. MARX, *El Capital*, vol. III, cap. XX, pp. 346 ss.

16. Que el sistema pot ésser de suma menor que zero *transitoriament*, és clar, si tenim en compte que hi ha una quantitat mínima límit per dessota de la qual el camperol no pot alimentar-se i sembrar per al cicle següent. Que en la situació que hem descrit les fluctuacions en la producció agrícola són molt fortes, ho ha mostrat Gonzalo ANES, *Las crisis agrarias en la España moderna*, Madrid, Taurus, 1970. Com assenyala Josep FONTANA, s'ha investigat poc a l'Estat espanyol sobre la lluita dels camperols contra aquesta situació, malgrat que les revoltes deuen haver estat freqüents ("Nacimiento del proletariado industrial y primeras etapas del movimiento obrero español", *Cambio económico y actitudes políticas en la España del siglo XIX*, Barcelona, Ariel, 1973).

17. E. HOBBSAWM, *En torno a los orígenes de la revolución industrial*, Buenos Aires, Siglo XXI, 1972, p. 78. Tal sembla haver estat el cas d'Alcoi al País Valencià; vegeu M. GARCIA BONAFÉ, *El marco histórico...*, pp. 138-139.

18. E. L. JONES i S. WOOLF, eds., *Agrarian Change and Economic Development*, Londres, Methuen, 1969, pp. 12 ss. Que aquesta era la situació de l'agricultura espanyola en dates bastant posteriors a la fi del segle XVIII, ho mostra N. SÁNCHEZ ALBORNOZ, *España hace un siglo: una economía dual*, Barcelona, Península, 1968.

19. Encara que aquí no hem introduït l'augment de població, podem recordar el que escriu Joan ROBINSON: "[...] si alguien desea sostener que una población creciente contribuye al desarrollo, a él le toca demostrarlo y creo que le resultará sumamente difícil" (*Teoría del desarrollo. Aspectos críticos*, Barcelona, Martínez Roca, 1973, p. 129).

recursos naturals i règim senyorial. Fins ara hem suposat que aquesta relació no impedia que el sistema aconseguís el nivell de suma igual a zero. Pot succeir, però, que a causa d'una variació en qualsevol dels tres factors o d'una combinació d'ells, el sistema passi a una situació de suma inferior a zero no cíclica. Imaginem-nos, per exemple, un sistema en un cicle C_0 , que, per simplificar, podem suposar en una situació de suma igual a zero, i que la detracció del producte per part del senyor pren la forma d'una part proporcional al total d'aquest i que és igual al 20%. Si amb la població existent són necessàries 60 unitats de gra per al consum mínim d'aquesta, i la relació entre els MP —que podem suposar constituïts pel gra per a la sembra— i el producte és de 5:1, el producte total haurà hagut d'ésser de 100 unitats de gra.

Si en aquestes condicions es produeix una variació negativa en els factors que determinen el nivell del sistema, aquest passa a ésser de suma interior a zero. Suposem que, a causa d'una mala collita, o, millor, d'una pèrdua de fertilitat a la terra, la relació entre MP i *output* esdevé de 4,5:1. En aquest cas, la producció total en el cicle C_1 descendirà a 90 unitats i la renda a 18. Com que el consum mínim necessari són 60, quedaran 12 unitats de gra per a la sembra. En el cicle següent, encara que la relació tornés a ésser de 5:1, el producte total —una vegada detreta la renda— seria insuficient per mantenir el sistema al seu antic nivell, ja que amb el producte restant no és possible ni tan sols assegurar la supervivència de la població existent, com podem veure en el quadre següent, en el qual hem tractat de resumir l'exemple: ²⁰

	Output	$\hat{\tau} = 0,2$ Output	$M_c = ct$	MP	
C_0	100	20	60	20	
C_1	90	18	60	12	$E = 0$
C_3	60	12	Total = 48		

Si aquesta situació no és superada amb l'engegada d'altres activitats productives auxiliars, que el situïn almenys a un nivell de suma igual a zero, el sistema s'extingeix. Amb tot, és difícil que això succeeixi si hi ha recursos ociosos, cosa freqüent en situacions com la descrita. Deixant de banda la possibilitat d'ampliar la superfície cultivada fins a arribar a rendiments mínims, hom pot utilitzar d'altres recursos naturals (lledoners, espart, etc.) i hi ha també la possibilitat que el treball rural sigui aprofitat, en funció del seu baix cost i de la seva elasticitat, per a la manufacturació de fibres tèxtils per part de comerciants externs al sis-

20. Com és obvi, el camperol pot demanar un préstec. Però, amb el nivell d'acumulació existent, això només serviria —en la majoria dels casos— per retardar l'arribada a aquesta situació.

tema. Així, a la zona de Morella²¹ Cavanilles assenyala en diverses ocasions que els homes, en alguns casos, i en la majoria les dones i les nenes, “se ocupan en preparar lanas para tejidos y/o en texer telas de lana”, encara que, com veurem, el teixit és una operació no tan estesa com el filat. La importància potencial d'aquesta darrera possibilitat, molt superior a les restants,²² li ve dels efectes que produeix sobre la distribució, que, almenys en una primera etapa, són independents del tipus de producte amb què es treballa. Sismondi subratllava la importància que va tenir a la Toscana la seda, gràcies a la qual “cada família veia millorar la seva posició per aquest producte, en certa manera superflu”.²³ Malgrat això, sorgeix, a l'igual de les altres, com una activitat productiva “auxiliar” juntament amb moltes més, de menor o de cap relleu, que possibiliten la subsistència del sistema. En aquest sentit, la importància que té el *putting-out* depèn del seu desenrotllament, però resta separada de la causa de la seva aparició.

Com hem dit, al nord del nostre país el filat i el teixit no es donaven amb la mateixa intensitat. Parlant de Morella, Cavanilles escriu: “Si todas [las doce mil arrobas que benefician] las manufacturasen hasta reducirlas a tejidos, sería muy grande la ganancia; pero apenas emplean la mitad en faxas, mantas, cobertores, y estameñas que son sus principales artefactos; la otra mitad la reducen a estambres para venderlos a otros que ganan infinito”.²⁴ El mateix podem assenyalar als restants pobles on es dóna aquesta activitat.

Els obstacles a la formació de capital dels quals hem parlat poden ajudar a explicar la major extensió del filat. Perquè sembla indubtable que la diferència de cost entre els telers i les filoses, que són l'instrument predominantment usat per filar, devia ésser considerable. No és estrany que la pobresa dels habitants d'aquells pobles impedís augmentar el nombre de telers.

Aquesta manca de capital provoca també un altre efecte important: la indefensió dels camperols enfront dels proveïdors de la primera matèria organitzats en forma monopolista, cosa que constitueix un altre fre important a aquesta activitat: “Prosperarían mucho estos ramos de la industria si [sus habitantes] tuviesen caudales suficientes para acopiar las lanas en el tiempo oportuno; pero faltándoles se ven en la dura

21. El que hem anomenat la zona de Morella comprèn els pobles de Morella, la Mata, Castellfort, Cincorres, Catí, Vilafranca, Vistabella i Cortes, en els quals hi havia aquesta activitat, segons Cavanilles.

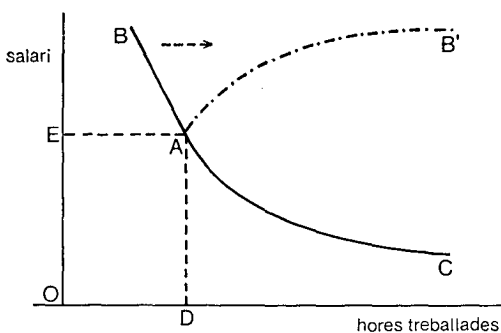
22. Caldria excoloure'n la mineria, que, per altra part, planteja qüestions diferents per la seva localització fixa. A més, en el nostre cas no és rellevant.

23. SISMONDI, J. C. L. de SISMONDE, *Études sur l'économie politique*, París, Treuttel et Wurtz, 1838, pp. 348-350. La importància de la seda, i la seva funció a Lió pot veure's a l'excel·lent article de Vicente M. SANTOS ISERN, *Sederia i industrialització. El cas de València (1750-1870)*, en aquest mateix volum.

24. J. A. CAVANILLES, *Observaciones...*, vol. I, p. 11.

necesidad de recurrir a monopolistas de otros reynos, que adelantando dinero a los ganaderos se hacen con la mayor parte de las lanas, las estacan, y puestos de acuerdo las venden a precios muy subidos”,²⁵ subratlla Cavanilles, que torna a escriure en un altre moment: “es lástima que los vecinos no tengan caudales para hacer acopios de lana y fomentar debidamente sus fábricas”.²⁶

La importància de la manca de capital és clara. La qual cosa no implica pas que sigui l'única explicació d'aquesta situació. És important de subratllar la falta d'interès, tant en la mà d'obra com en el que Cavanilles denomina “hacendados”, envers la producció. Així s'explica l'ús de la filosa en lloc del torn en la major part dels pobles. A Morella, “las mugeres y las niñas [...] no quieren servirse del torno, máquina de poco costo y grande utilidad, y prefieren la rueca porque con esta al cinto buscan conversación y visitas”.²⁷ Això podem veure-ho més clarament a Vistabella, ja que aquí, “en medio de haber cuidado Don Manuel Polo de enviar dos mozas a Valencia para que se instruyesen en el manejo de esta útil máquina. Regresaron instruidas, y provistas de tornos que él les dió; pero muy pronto se volvieron a la antigua costumbre, útil solamente para buscar conversaciones y visitas”.²⁸ Sembla que en podem deduir, per tant, que la mà d'obra es limita a treballar en aquestes activitats el grau suficient per arribar al nivell de subsistència. Aquesta situació podem representar-la amb una corba d'oferta de treball:

La part inferior AC és una branca d'hipèrbola equilàtera, i la superior és una recta molt inelàstica. El punt A és movable i depèn del “dèficit” del sistema en relació al nivell de suma igual a zero (a la figura, el dèficit serà OEAD). La flexió d'AB cap a AB' pot ésser considerada precisament com a funció del desenrotllament que aconseguixi el capitalisme en el

25. *Ibid.*, p. 21.

26. *Ibid.*, p. 78.

27. *Ibid.*, p. 11.

28. *Ibid.*, p. 84.

sistema.²⁹ Si els treballadors funcionen segons BAC, el pas d'un punt d'AC al tram AB no suposa variacions importants en el producte. La conclusió més important és que, si continuem suposant que el mercat és il·limitat per al comerciant (cosa que ens sembla un supòsit coherent en la situació que descrivim), podem deduir que aquest estarà interessat en el manteniment d'aquesta situació, sempre que tingui la possibilitat d'utilitzar treballadors d'altres sistemes similars, ja que es troba en condicions de fixar el salari i obté, a cada salari més baix, una quantitat major de producte.

Si bé és important aquesta manca d'interès en els treballadors, no és possible oblidar que els beneficis que els devia reportar la indústria llanera, amb preus monopolístics en les primeres matèries i salari fixat, havien d'ésser escassos.

Més greu obstacle sembla constituir el menyspreu dels més rics envers les activitats productives. "La preocupació de creerse menos digno si conservasen el comercio y la vanidad de salir del número de los artesanos para aumentar el de los ociosos que viven de sus rentas [...] reducen a un ocio involuntario infinitos brazos útiles".³⁰ Aquesta actitud l'observa Cavanilles en els hereus dels qui "poseían mayores caudales", la qual cosa fa disminuir la indústria, que "era mayor años atrás". Això podria implicar no ja una consideració negativa envers el treball, sinó una radicalització d'aquesta postura a finals del segle XVIII.

Les diferències bàsiques en el funcionament del *putting-out* del nord del País Valencià respecte als existents en altres països són òbvies. Per a major claredat podem resumir de forma molt breu el funcionament del *putting-out* anglès tal com l'explica Joan Thirsk.³¹ Aquest és el següent: l'activitat agrícola és insuficient per mantenir la població que per diverses causes (règim senyorial feble que provoca immigracions d'altres zones, sistema de repartiment de la terra en l'herència) ha augmentat en forma excessiva. Això fa necessària l'aparició d'una activitat agrícola auxiliar que permeti d'augmentar el nivell del sistema. Assenyala, a més, seguint a Malowist, que sembla existir una simultaneïtat entre el sorgiment de la indústria rural i la crisi de l'agricultura en els segles XIV i XV, relació que trobem no sols a Anglaterra, sinó també als Països Baixos, sud d'Alemanya i Itàlia.³²

Hom pot veure que en el nostre cas la situació per la qual s'arriba a un nivell de suma inferior a zero és diferent. Aquí la insuficiència de

29. Vegi's Óscar BRAUN, *Comercio internacional e imperialismo*, Buenos Aires, Siglo XXI, 1973, p. 64.

30. J. A. CAVANILLES, *ibid.*, p. 22.

31. J. THIRSK, "Industries...", en especial pp. 86-87.

32. *Ibid.*, p. 88. Slicher van Bath planteja la mateixa tesi, assenyalant encara una relació entre el seu desenrotllament en el segle XVII i la crisi agrària del dit segle. Vegi's B. H. SLICHER VAN BATH, *Historia agraria de Europa occidental (500-1850)*, Barcelona, Península, 1974, pp. 321-322.

l'agricultura no és deguda a una població nombrosa, ni, probablement, a l'existència de la pràctica de repartiment de la terra en l'herència. Aquí és produïda per dues causes ben distintes: les condicions naturals adverses i la presència d'un fort règim senyorial. No insistirem en la primera.³³ Respecte a la segona, creiem que és important d'assenyalar que els veïns de la governació de Morella, a més del pagament de llurs arrendaments i drets, “hallan siempre obstáculos [a la extensión del cultivo] en las órdenes del tribunal de Marina [...], claman los labradores, desean emplear sus brazos para aumentar la masa de sus frutos, sin poder jamás lograr alivio, sin conseguir lo que pretenden al parecer con tanta justicia [...] Con pretexto de criar árboles para la marina se acotan términos inmensos, muchas veces inútiles para el fin que se intenta [...] Ni el derecho de propiedad que tenían los pueblos, ni la larga experiencia de ser inútil el suelo para maderas de construcción bastaron para revocar o suavizar la orden”.³⁴ Si bé aquesta situació comprèn “una porción considerable del reyno”, Cavanilles assenyala que als pobles del nord “se hace más duro por verse reducidos a la única cosecha de granos”. S'afegeix a això l'oposició dels ramaders a l'ampliació de la terra conreada.³⁵ D'aquesta forma els camperols es veuen obligats a acudir a d'altres activitats productives, en aquest cas la manufacturació de la llana.

El desenrotllament i consolidació d'aquestes activitats “auxiliars” en un sistema amb els obstacles que hem assenyalat és molt improbable. Poden anar existint indefinidament, complint exclusivament la funció de possibilitar la subsistència del sistema, sense passar de l'estat d'activitats secundàries. Així, doncs, la mera existència del *putting-out*, que apareix, com ja hem dit, com la possibilitat teòrica més consistent per constituir-se en el sistema de producció de transició cap al capitalisme industrial, no implica, dintre el model general que hem desenrotllat, variacions importants. Amb l'oferta de primeres matèries en mans de monopolistes; amb la comercialització controlada, possiblement, pels senyors; amb els obstacles a l'extensió del conreu per part del comissari de Marina i els ramaders; amb les bases mentals de la societat feudal pràcticament intactes, i, per si fos poc, amb un terreny muntanyós poc apte per al conreu per la seva baixa qualitat, el camperol només podia amb prou feines subsistir. Aquí no era pas escollida l'activitat agrària en funció del fet que la “utilitat marginal” del seu temps lliure era baixa, com assenyala Landes; aquí està obligat a realitzar-la si vol continuar subsistent.

33. Es pot veure la descripció que fa CAVANILLES de la zona nord a *Observaciones...*, vol. I, pp. 1-2.

34. *Ibid.*, p. 25.

35. *Ibid.*, p. 79.

Ara podem preguntar-nos fins a quin punt el que hem descrit és similar a la resta de l'Estat espanyol.³⁶ La presència i força del règim senyorial és prou coneguda: "Hay, por un lado, una oligarquía de grandes propietarios (con sus aliados y colaboradores locales) y, por otro, la gran masa de campesinos españoles, empobrecidos por la explotación a que están sometidos, entregados a una precaria agricultura de subsistencia, sin excedentes que intercambiar, puesto que a sus gastos ordinarios (arrendamientos y tributos) hay que agregar las cargas que les impone el sistema señorial (diezmos y derechos)".³⁷

Les *Memorias políticas y económicas* de Larruga permeten d'afirmar que aquestes activitats agràries existeixen i es localitzen a totes les províncies de què parla.³⁸ Si en alguns casos aquestes no passen de complir una funció de proveïment dels mercats locals, en altres, el desenrotllament de la producció és major i dóna lloc a l'existència del *putting-out*. Per esbossar les condicions en què funcionava, l'obra de Larruga ens ofereix dades suficients per poder resumir els seus trets bàsics i els obstacles que s'oposen a la seva consolidació.³⁹

La primera cosa que apareix clara és que, a l'igual de la zona de Morella, es donen dintre un sistema bàsicament agrari, complint una funció auxiliar: "No pueden sin el socorro de las manufacturas caseras prevalecer contra los naturales infortunios que suelen experimentar las cosechas".⁴⁰ Respecte a llur funcionament podem distingir dues variants. A les zones que hi ha al voltant d'algunes ciutats, normalment les capitals de província més importants, les operacions es redueixen al filat efectuat per les dones per proveir els fabricants urbans, com succeeix en el cas d'Alcoi.⁴¹ En altres pobles, dintre una especialització del treball major, s'utilitza la mà d'obra femenina per filar, a l'igual del cas anterior, i a més a més hom teixeix. Amb tot, a diferència d'Alcoi, la dependència del fabricant envers el mercader és, segons sembla, molt més gran: "Los más estan sugetos a la voluntad del mercader, que los manda trabajar, según y como se le antoja".⁴² I això quan els comerciants s'encarreguen de la distribució de la producció, ja que "a los mercaderes les acomoda generalmente comerciar con géneros de otros Reynos, cuyos precios corrientes en las respectivas fábricas se ignoran en el país donde los

36. Excloem el cas del Principat, que presenta característiques una mica diferents.

37. J. FONTANA, "Formación del mercado nacional y toma de conciencia de la burguesía", *Cambio económico...*, p. 33.

38. E. LARRUGA, *Memorias políticas y económicas sobre los frutos, comercio, fábricas y minas de España*, Madrid, Espinosa, 1787-1800.

39. Per a Astúries, el testimoniatge de Jovellanos ens presenta una situació similar. Vegeu G. M. JOVELLANOS, "Cartas 6.ª y 7.ª a don Antonio Ponz", vol. II de les seves *Obras* de la B.A.E., Madrid, 1952.

40. E. LARRUGA, *Memorias...*, vol. XXII, p. 71.

41. R. ARACIL i M. GARCIA BONAFÉ, *Els inicis...*, p. 39.

42. E. LARRUGA, *Memorias...*, vol. VIII, p. 68.

venden, pues así pueden despacharlos a precios subidos y arbitrarios, y ganar exorbitantemente sin el riesgo de que conozcan su excesivo lucro los compradores”.⁴³ És a dir, que la relació que s'estableix entre mà d'obra rural i comerciant —relació de dependència, com hem dit— a vegades no s'estableix. Alguns comerciants no compleixen, doncs, ni el paper d'“editors” de les mercaderies produïdes pels fabricants.

La manca de mitjans sembla que és el que es troba a la base d'aquesta situació. Manca de poder d'estalvi, que, també aquí, està motivada pels preus de la primera matèria,⁴⁴ però que en aquest cas es veu agreujada pels alts tributs. La conclusió del període de franquícies que acompanyava gairebé sempre l'establiment d'una “fàbrica” implicava sovint la seva decadència si no la seva desaparició. Com és obvi, això no ho podem separar de “l'escàs consum” d'aquestes peces. La pobresa existent difícilment podia sostenir una demanda que, a més, era coberta per productes estrangers de millor qualitat i més rendibles per als comerciants.

A aquests obstacles s'afegeixen les restriccions que imposen els gremis, possiblement els Cinc Gremis Majors, que operen tant de forma directa, oposant-se a l'establiment de noves “fàbriques”, com indirectament, a través dels alts controls de qualitat —Ordenances—, “tan difícils de cumplir que les [es] más provechoso a los fabricantes abandonarlas [las “fábricas”] que desfrutarlas”. La intervenció gremial podria explicar el fet que el compliment d'aquestes Ordenances sigui imposat als fabricants sense que ells les sollicitin.

El funcionament d'aquesta activitat és bàsicament similar al que hem descrit per al nord del País Valencià. Igual com allí, funciona dintre un sistema agrari de subsistència i amb els obstacles que hem intentat de subratllar. Aquí es troba, a més, en un medi més hostil. Si a Morella la mà d'obra s'acontentava treballant per subsistir, sense acceptar la introducció del torn, aquí, malgrat la seva pobresa, s'oposen a la seva mateixa existència: “Se ven en mil miserias los pueblos de labranza y no quieren remediarlas por medio de la aplicación a los trabajos compatibles con ella. No estamos viendo otra cosa que en medio de esta miseria oponerse los pueblos a los nuevos establecimientos de maniobras, que se intentan poner en su mismas habitaciones, como si les entrase en casa el motivo de su ruina”.⁴⁵

Dins l'Estat espanyol, per tant, la indústria rural estava pràcticament impossibilitada per aconseguir el desenrotllament capaç de donar pas

43. E. LARRUGA, *Memorias...*, vol. XXI, p. 92.

44. Els preus alts es produeixen aquí per dues causes: per un costat, per l'especulació “de muchos sugetos no fabricantes [que las compran] para venderlas a éstos entre año”; per un altre, a causa de l'extracció de gran quantitat de llana “que se corta con precio muy subido [de forma que] no pueden salirse de ella los fabricantes, a no ser aquellos de mucho caudal”, mentre que els altres es queden sense treball part de l'any.

45. E. LARRUGA, *Memorias...*, vol. XIV, p. 23.

als importants efectes que havia produït en altres països. El mateix fet de la seva dispersió constituïa, com assenyala Jones per a Irlanda, “el síntoma de un bajo nivel generalizado en la producción agrícola, y de la carencia de especialización —acompañada por una ausencia de comercio— entre los diversos tipos de producción agraria, entre la agricultura e industria y entre las varias regiones. Las ventajas de una división del trabajo a todos los niveles, sencillamente, no existían”.⁴⁶

Tot el que hem dit ens porta a la conclusió, assenyalada també de forma implícita per Joan Thirsk, que a la base de la possibilitat de desenvolupament del sistema de *putting-out* es troba l'estructura social. Podem dir que, si bé no pot ésser assenyalada com a condició suficient per tal que aquest existeixi que es doni un règim feudal feble, la debilitació d'aquest règim apareix com una condició necessària perquè aquest sistema obtingui un mínim desenvolupament. I aquesta debilitació, com sembla clar, no es va produir a l'Estat espanyol de la darrereria del segle XVIII, en el qual les reformes que hi van fer els anomenats monarques il·lustrats s'orientaven més aviat cap a les manufactures estatals, encara que aquestes funcionaven amb grosses pèrdues.⁴⁷

Atès el caràcter d'hipòtesi d'aquest treball, acabarem assenyalant com Kellenbenz que “no hi ha dubte que una investigació sistemàtica en aquest camp produirà importants resultats per a la història de la indústria i la industrialització”,⁴⁸ que, en el cas de l'Estat espanyol, tan feble ha estat fins a dècades ben recents.

46. E. L. JONES, “Los orígenes...”, p. 334.

47. Vegi's W. J. CALLAHAN, *La política económica y las manufacturas del Estado en el siglo XVIII*, a “Revista de Trabajo”, núm. 38, 2.º trimestre (1972). Com assenyala aquest autor, p. 13, “La defensa que hicieron en el siglo XVIII varios críticos de estas empresas en favor de un sistema de putting out correspondía a las realidades económicas de las etapas tempranas del desarrollo industrial capitalista, y fue a partir de esta etapa que se desarrollaron posteriormente las formas más desarrolladas de los establecimientos fabriles”.

48. H. KELLENBENZ, “Rural Industries...”, p. 87.